

*Кіреєва М. В.,**асистентка кафедри перекладу та слов'янської філології**Криворізького державного педагогічного університету*

ЖАНРОВО-ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТЕМАТИКИ

Анотація. Статтю присвячено відображенню у літературі для дітей та юнацтва аварії на Чорнобильській атомній електростанції, що сталась у XX ст., визначенню її жанрово-художньої своєрідності. У XXI ст. використання образів, пов'язаних з Чорнобилем, таких як атом, радіація, евакуація, вибух, мутація, ліквідація тощо, передбачає попередження, небезпеку. Твори чорнобильської тематики розглядають місце людини у природі «до», «під час» та «після» трагедії, а також стан довкілля, включаючи домашніх тварин, диких звірів, комах, рослинного світу. Для аналізу використано твори А. Андржеєвського «Чорнобильський пес Аксель», А. Мухарського «Кістяк з Чорнобиля», де автори створюють образи тварин, які мутували внаслідок радіаційного опромінення. У першому випадку зображені фантастичні тварини, що утворились внаслідок схрещення різних видів, у другому – більш знайомі читачу, де найбільше зовнішньо мутований сіамський кабан. Проаналізовано твори К. Міхаліциної «Квіти біля четвертого» та К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи». Перша книжка-картинка має дві сюжетні лінії й оповідає про чотири покоління родини, яких торкнулась чорнобильська катастрофа, а також про представницю наївного мистецтва М. Примаченко, жительку Зони відчуження. За допомогою особливостей жанру книжки-картинки автор досягає сприймання твору на двох рівнях – візуальному та вербальному. Друга книга, написана у жанрі нон-фікшн, передбачає наукове пояснення подій, надає наукові, історичні та деякі біографічні факти, використовуючи малюнки, схеми, графічні зображення, карти тощо, що значно полегшує сприймання наукових явищ читачами. Зроблено висновок про особливості сучасної літератури для дітей та юнацтва чорнобильської теми: використання символів, порушення певної проблематики, осмислення місця людини у довкіллі до та після аварії.

Ключові слова: Чорнобиль, чорнобильський жанр, література про Чорнобиль, література для дітей та юнацтва, книжка-картинка, нон-фікшн.

Постановка проблеми. Чорнобильська катастрофа 1986 року стала одним із найбільш трагічних і значущих подій XX століття, яка назавжди змінила перебіг історії. Це не лише найбільша техногенна катастрофа в історії людства, але й подія, яка глибоко вплинула на культуру, мистецтво та літературу. З часом топонім Чорнобиль став значити більше, ніж просто найменування місця катастрофи, – він перетворився на символ апокаліпсису, трагедії, втрати і водночас на символ стійкості та надії на відродження.

У літературі XXI століття Чорнобиль постає як багатозначний символ, який викликає різноманітні асоціації та інтерпретації: попередження про небезпеку людської надмірності

в науці, технологіях, про нехтування екологічних проблем, про необхідність перегляду поглядів на суто споживачке відношення до природи, що можуть призвести до катастрофічних наслідків не тільки для окремого географічного регіону, але й для всього світу. Чорнобиль як об'єкт художнього осмислення в сучасних творах для дітей та юнацтва потребує всебічного літературознавчого розгляду та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному літературознавстві вивчається коло питань щодо творів, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою та її наслідків, серед них: методологічні підходи до вивчення таких творів (натурфілософський, екологічний, аксіологічний, міждисциплінарний тощо), їх проблемно-тематична та жанрова специфіка, своєрідність художньої образності, літературно-критичний і текстологічний конкретних творів. Так, низку публікацій М. Варданян присвячено визначенню місця творів про Чорнобиль в українській дитячій літературі, характеристиці жанру екофікшн і топосу Чорнобиль [1; 2]. Дослідниця слушно вказує, що література про Чорнобильську катастрофу слугує збереженню культурної пам'яті народу.

У публікації О. Романенко схарактеризовано опозицію «Ми і Чорнобиль» як проблему західного прагматичного та українського поетичного протистояння [3]. Семантика асоціату час у мові поезії чорнобильської тематики – предмет дослідження І. Гоцинець [4]. І. Голубовською проаналізовано образи персонажів у збірці Є. Гуцала «Діти Чорнобиля» [5]. Висвітленню питання розробки чорнобильської теми в українській літературі присвячено статтю М. Шевчук [6].

Незважаючи на постійний інтерес науковців до трагедії Чорнобиля та її наслідків, що знайшли художнє відбиття в творах літератури, значний шар проблем, стосовних літературно-жанрових різновидів, структурно-композиційної побудови текстів творів, їх образної системи та стилістичних особливостей залишаються відкритими, що й обумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – визначити та схарактеризувати жанрово-художню своєрідність сучасної літератури для дітей та юнацтва Чорнобильської тематики.

Матеріал для дослідження: А. Андржеєвський, «Чорнобильський пес Аксель» [7], А. Мухарський, «Кістяк з Чорнобиля» [8], Б. Красавцев, «Чорнобильська ОАЗА» [9], К. Міхаліцина, «Квіти біля четвертого» [10]; К. Міхаліцина та С. Дворницький, «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» [11].

Виклад основного матеріалу. Перші спроби художнього осмислення Чорнобильської трагедії (наприклад: І. Драч, поема «Чорнобильська Мадонна», 1988; С. Йовенко, поема

«Вибух», 1989; М. Луків, цикл віршів «Зона», 1992; Ю. Щербак, документальна повість «Чорнобиль», 1988; твори Б. Олійника, Л. Костенко та ін.), як й їх критична оцінка (Л. Бойко [12], Л. Залеська-Онишкевич [13; 14], О. Кавуненко [15] та ін.), з'явилися невдовзі після катастрофи. Більш ґрунтовний літературознавчий аналіз творів Чорнобильської тематики розпочався вже на початку XXI ст., коли їх з'явилось чимало та вони вирізнялися як у жанрово-родовому відношенні, так і спрямованістю на читача або способом художнього зображення.

У літературознавчому дискурсі ведуться дискусії щодо визначення жанрової приналежності творів Чорнобильської тематики. Наприклад, Л. Залеська-Онишкевич об'єднує різні у жанровому відношенні твори їх головною темою – Чорнобильською катастрофою, аналізуючи ключові образи, притаманні таким текстам (полин, саркофаг, стара жінка, корова, ікона, сосна тощо) [14]. Дослідник М. Павлишин вводить поняття «чорнобильський жанр» та описує його особливості [16]. А М. Варданян відносить твори цієї тематики до жанру екофікшн [2]. Зазначимо, що поділяємо погляди науковиці та розглядаємо жанрові різновиди дитячих творів, об'єднаних топосом Чорнобиль, з точки зору екокрітики. Спільною думкою всіх дослідників художніх творів цієї тематики є те, що в них порушуються головні питання, спричинені трагедією: пам'ять, забуття, травми та відновлення, відродження.

Проведений нами аналіз чорнобильського літературного дискурсу показує, що сучасні письменники, осмислюючи причини та наслідки катастрофи, а також пов'язані з нею виклики, створюють різноманітні за формою та жанром твори. Це і фантастичні оповідання та повісті, і комікси, і казки, і вірші, і документальну прозу в жанрі нон-фікшн. Відповідно до обраного жанру будується композиція твору, його сюжет і фабула, його образна система, малюються образи персонажів, обирається реалістичний або фантастичний метод зображення.

Досить часто в творах для дітей і юнацтва Чорнобильська трагедія та її наслідки показується як оповідь про тварин. Безперечно, з одного боку, твори про тварин можуть у доступній для дітей формі (казка, фентезі, комікс тощо) розповісти про найскладніші морально-етичні, екологічні, технологічні проблеми, а з другого – тварини, їхнє життя, особливості поведінки тощо завжди привертає увагу юних читачів. Погодимось з думкою, висловленою в статті Х. Семерин: у таких творах порушуються певні проблеми, зокрема, відповідальність людини перед тваринами, нерівність людини та тварини, діяльність на користь відновлення та порятунку довкілля та ін. [17].

Так, тварини стають головними персонажами творів «Чорнобильський пес Аксель» А. Андржеєвського [7], «Чорнобильська ОАЗА» Б. Красавцева [9], «Кістяк з Чорнобиля» А. Мухарського [8], «Чорнобильські поневіряння Бучі» В. Васильчука [18], «Скажений чорнобильський собака» та «Рудня» Є. Гуцала [19] та ін.

У коміксі «Чорнобильська ОАЗА» Б. Красавцев відобразив життя у чорнобильській зоні через багато років після аварії. Людина лише турист, що споглядає за тим, що відбувається навколо, і тварини знають, їм нічого не загрожує: «Але для тварин це місце – рай, бо їм не загрожує людська діяльність»; «Вони приїжджають сюди на кілька годин побачити первозданну природу, прогулятися містом-привидом Прип'яття та сфотографуватися на пам'ять. Вони не зрозуміють нам зле» [9].

У повісті А. Андржеєвського «Чорнобильський пес Аксель» [7] тварини стають провідниками хлопчика Мирослава, який приїхав з батьками побачити все на власні очі (адже Чорнобиль у XXI ст. став визначною пам'яткою, місцем для проведення екскурсій) у світ минулого та розповідають йому про перебіг подій чорнобильської катастрофи.

Пес Аксель, від імені якого ведеться розповідь, може змінювати колір, що пояснюється наслідками радіаційного опромінення: «Мої прашури, що вижили після сумних подій та випроміні в квітні тисяча дев'ятсот вісімдесят шостого року, почали також змінювати фарби свого тіла. Я можу ще кочувати іншим простором і рівнобіжним часом» [7, с. 7].

У Чорнобильській зоні всі тварини мутовані, їхній зовнішній вигляд незвичний та відмінний від зовнішності звичайних тварин: пан Покруч – тварина, отримана шляхом схрещення різних видів, як символ перших наслідків аварії; пантера Раїла – нестандартного білого кольору з плямами червоного кольору, невласлива українській місцевості; Меритон – напіволень-напівптах; Хумбабар – тварина, що має левині лапи, тіло вкрите спижовою лускою, яструбині пазурі, роги дикого бика, хвіст добігав кінця гадючою головою; Цілінь – тварина має оленячий тулуб, бичачий хвіст і кіньські копита, на чолі зелений ріг, живе тисячу років; Единоріг із майбуття – провісник добра, символ надії на краще майбутнє, відновлення природи у Зоні відчуження; Морський Кінь – найбільш наближений до реальності персонаж у творів, який символізує повернення до реального часу Мирося до батьків. Мутація тварин призвела до того, що вони можуть перетворюватись й на інших звірів: «А ще ми, чорнобильські звірі, можемо перетворюватись на інших тварин – літати лелеками, бігати диками, повзати гадюками, пливати рибами <...> Наші звичайні зайці живуть по тисячі років і аж на схилі віку сивіють» [7, с. 85]. Не зважаючи на незвичний, іноді навіть страшний вигляд, чорнобильських тварин описано з любов'ю до живих створінь, автор робить їх привабливими для читачів, змушує фантазувати та міркувати про негативні наслідки людської діяльності на природу.

Хлопчик Мирось, головний персонаж твору А. Андржеєвського, мандруючи Зоною, довідується про особливості історії міста Чорнобиля («Завважу, що полин містить етерову олію з гіркотою й по-простацьки його називають «чорнобильником»). От стародавній Чорнобиль і надав свою гірку назву потужній атомній струмарні, зоставшись незначним сільським повітовим поселенням у роки, що передували зламу» [7, с. 23-24]; про перебіг жахливої катастрофи («Суботній ранок містечко Прип'ять зустріло спокійно і затишно. <...> У школах тривало навчання. Малюки бавилися на дитячих майданчиках. Працювали крамарні та кофейні. В будинках навстіж порозчиняли вікна. На вулицях торгували водою та квасом» [7, с. 11]; «Учора в Києві взяли старт велоперегони Миру <...> тисячі людей вітали спортсменів» [7, с. 54]; про евакуацію населення («З Прип'яті тоді вивезли душу – живий людський поломінь» [7, с. 29]; До ранку на межі Чорнобилю зосередили десь тисячу двісті двадцять п'ять автобусів та триста п'ятдесят вантажівок <...> Вивезли сорок чотири тисячі чотиреста шістдесят людей» [7, с. 27]); про ліквідацію наслідків аварії («У Чорнобилі безліч вояків. Май всі у спецодезії. <...> До обширу лиха заїхали війська хімічного захисту, устаткування. Розпочали дейонізацію будинків» [7, с. 38]); а також про наслідки для довкілля та людства загалом («Стіни тутешніх будівель уже

посипалися, погепали в безхвормні купи, змішалися з порохом, мохом і задобрили молоду парость, яка росте й росте. <...> Деревя проростають у мешканнях дохмарних будинків» [7, с. 49]; «Ранком їх було вже п'ятдесят вісім душ, які вночі важили життям. Усі отримали різні мірки випромінні. Крім радіаційних опіків, у них були ще й теплові. І то вкрай важкі: опечено сімдесят-вісімдесят відсотків шкіри» [7, с. 17]). Хлопчик Мирослав є лише стороннім спостерігачем того, що сталося на всій цій території з довіллям, з тваринами, яких тут залишили напризволяще.

Для художнього мовлення твору А. Андржеєвського характерне широке використання слів і термінів щодо опису АЕС, довілля, аварії: Чорнобиль, полин, реактор (струмарня, електрична, струмова споруда – утворюють синонімічний ряд), радіація, ліквідатори (вичищателі лиха), евакуація, вибух (вилам), променева хвороба, забруднення, уроки Чорнобиля. Ці позначення є особливою характеристикою для всіх творів чорнобильської тематики.

Фентезійний твір «Кістяк з Чорнобиля» А. Мухарського [8] побудований на розгортанні двох сюжетних ліній – фантастичній (історія Кістяка Костя з Чорнобиля) та реалістичній (опис життя Михася). Перша сюжетна лінія – розповідь про життя до аварії та смерть людей під час аварії та від її наслідків. Оповідь починається з ночі, коли відбулась аварія, тобто ночі Великого Вибуху. Батько Костянтина був ліквідатором на ЧАЕС, але через отриману дозу радіаційного опромінення, чоловік помирає. Хлопчик вирушає на пошуки батька та також отримує значну дозу радіації. Звістку про смерть батька та скору власну загибель Костянтин чує від Смерті, образ якої зустрічається у творі декілька разів. Задля порятунку сина мати хлопця віддає своє життя. Образ матері у творі змальовано відповідно до українських традицій. Як слушно підкреслює М. Варданян, образ матері – один з провідних символів в українській культурі, яка є сильною, лагідною, але й при цьому є заступницею і захисницею [2]. Важливу роль у тексті відіграє й образ бабусі Кості, яка бере під опіку онука після смерті його батьків. Автор стверджує ціннування родини та взаємодопомоги як характерну рису українського народу.

Зазначимо, що тема сирітства після трагедії порушується й у творах інших авторів, наприклад, у «Різдвяному оповіданні» Є. Гуцала, де дівчинку Катрю взяв під опіку дідусь [19].

Фантастична сюжетна лінія продовжується оповіддю про життя Чорнобильської зони після страшної аварії. Хлопчик Костя продовжує жити попри жахливі наслідки опромінення, але хвороба робить з нього мутанта: «...з часом шкіра почала відпадати класками, лишачи самі кістки, серед яких гуляв вітер» [8, с. 10], саме тому він став називатися Кістяк Кость. У зв'язку з масовим виселенням людей із Зони відчуження, Кістяк Кость залишається без друзів, а домашні тварини були полишені напризволяще та змушені були виживати у нових умовах: «Лишень коти й собаки швендяли серед десятка хат, полюючи на здичавілих кролів та курок, полишені господарями напризволяще. А потім і вони зникли» [8, с. 8]. Проте, деякі тварини пристосувались, почали з'являтися мутації, але на відміну від твору «Чорнобильський пес Аксель», ці тварини є більш звичними та знайомими для читача: крокодил Гена, який отримав радіаційне опромінення, після чого мутував: «Мало того, що він за рік вимахав ледь не вдвічі, так тепер не боявся холодної води і міг вільно пересуватися рікою навіть

тоді, коли вона була вкрита кригою» [8, с. 28]; Срібна Муха, яка вважалась переродженням бабусі Кістяка Костя після смерті: «Але Кістяк мовчав, без зайвих слів зрозумівши, що бабина душа переселилася в сріблясту муху, яка з того часу мешкала в їхній хаті під іконами» [8, с. 15]; сіамський кабан Лесик-Стасик (образ тварини з особливими потребами): «Кабан – не кабан. Бик – не бик. Разів у п'ять більший за звичайного лісового вепра, в якого зі спини стирчали чотири роги» [8, с. 20]; Чупакабра – містична тварина.

Окрім мутацій тварин, у творі А. Мухарського зображено й мутацію рослинного світу: «Картопля того року вродилася як кавуни, а яблука на деревах були розміром з добрячі ананаси» [8, с. 9]; «... сталося справжнє диво! Серед потухлої розсади на городі виріс гігантський синій хрін, схожий на огірок. Він мав ручки, ніжки й пишого хвоста, що світився вночі веселкою. А ще вмів розмовляти» [8, с. 9].

Звісно, у творі наявний образ людини-спостерігача, який відображається через сталкерів, які вивчають Зону відчуження: «Інформацією, отриманою в Чорнобилі, сталкери діляться на закритих ресурсах, потроху впорядковуючи її для майбутніх поколінь» [8, с. 76]. Відтак, сталкери не втручаються у екосистему, що утворилася унаслідок евакуації населення та опромінювання довілля. Варто зазначити, що автор описує ще одну категорію персонажів – людей, яких називають самоселами. Це та частина евакуйованих людей, які повернулись через певний час у власні домівки: «Не змогли прижитися у світі. Повернулись до рідних хат» [8, с. 81].

Як і для попереднього твору, для тексту «Кістяк з Чорнобиля» характерне вживання специфічної лексики, пов'язаної з чорнобильською катастрофою: аномалії, атомники, дозиметр, Зона, квант, мутанти, охолоджувач, протоплазма, радіаційна небезпека, радіація, саркофаг тощо.

Тема чорнобильської катастрофи розкривається не тільки у фентезійних творах, але й в інших жанрах: документальна повість, нон-фікшн, книжка-картинка тощо. Цікавими та корисними для дитячої та юнацької аудиторії є твори К. Міхаліциної та С. Дворницького.

Так, книжка-картинка «Квіти біля четвертого» К. Міхаліциної [10] торкається питань травматичного досвіду українського народу у період чорнобильської трагедії. Зазначимо, що книжка-картинка є жанром ілюстрованих книг, побудованою на взаємозв'язках між візуальним і вербальним, малюнком і словом [1]. У статті «Cultural memory of Chornobyl in literature and fine arts (in case of a picturebook «The Flowers beside the Fourth Reactor» by K. Mikhalitsyna and paintings by M. Prymachenko)» М. Варданян, І. Дирда, М. Кіреєва досліджують взаємодію різних видів мистецтв, зокрема, літератури та образотворчого мистецтва в контексті культурної пам'яті. Як зазначають дослідниці, поєднання цих двох видів забезпечує формування культурної пам'яті, передачу молодому поколінню знань, подій, спогадів [20].

Книжка-картинка К. Міхаліциної має дві сюжетні лінії: перша оповідає про декілька поколінь родини, що пережила чорнобильські події, а друга – про представницю наївного мистецтва М. Примаченко, мешканку села Болотня, що входить у Зону відчуження. Саме назва твору, як підкреслює М. Варданян, є алюзією до творчості художниці: «Водночас і назва книги є алюзією до напису на звороті картини художниці «Квіти вирости коло четвертого блоку»» [1].

За першою сюжетною лінією ведеться розповідь прабабусі своїй онучці Стасі про події до та після аварії на ЧАЕС. Оповідь «до» супроводжується ілюстраціями: зображення села, хати, вишитих рушників, людей у вишиванках, глечиків тощо. Далі – ілюстрована розповідь про вибух. Люди зазнають великого горя – втрата домівки, смерть сина, який був ліквідатором та загинув від наслідків опромінення: «Скільки він у Чорнобилі був, Іванко наш, що там робив, не відаю, а Іванко не розказував. <...> Променева хвороба Іванка згубила, згорів од променів чорнобильських» [10, с. 43-44].

Полин, або чорнобиль, стає символом пам'яті. Саме задля збереження пам'яті власної історії прабабуся засушує полин: «То зілле мені домом пахне» [10, с. 14], а потім загортає його в хустку – елемент українського одягу. Це також підкріплено ілюстраціями – у молодості прабабуся носила хустину на голові, а вже після трагедії стала загортати в неї полин.

Частина історії прабабусі присвячена художниці М. Примаченко, яка відмовилась евакуюватись із Зони: «Пустка страшна. Тільки біля одної хати жінка сидить, Марія. <...> А малювала ж як! На весь Союз, а може, й на весь світ заслуженою художницею стала!» [10, с. 36-39]. Через образ народної художниці письменниця передає любов персонажів до рідної землі, домівки, потребу в збереженні та плеканні природи.

На відміну від твору «Квіти біля четвертого», книга К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» [11] написана у жанрі нон-фікшн. У цьому творі розкрито причини аварії, показано її перебіг та особливості ліквідації, описано «Укриття», саркофаг та «Арку», сформульовано наслідки для довкілля та суспільства; описово з ілюстративним доповненням пояснено такі явища, як: ізотопи, атом, радіоактивна дія, ядерний паливний цикл тощо. Однією з особливостей цієї книги є зображення схематичних карт, географічних та історичних фактів, використання інфографіки. Таке поєднання вербального та візуального, на думку М. Варданян, передбачає утворення цілісного образу Чорнобиля для читачів: «Водночас розповідь у книзі побудована так, що охоплює як історію створення Чорнобиля, так і власне відображення вибуху на станції» [1]. У книзі розповідається й про інші ядерні трагедії, що виключає винятковість Чорнобиля: «28 березня 1979 року на АЕС Три-Майл-Айленд у США (штат Пенсильванія) сталася аварія, яку тривалий час уважали за найбільшу в історії світової ядерної енергетики...» [11, с. 41]. Окрім того, у творі описується евакуація населення: «Чорнобильська земля поступово завмирала. А люди, вибравшись за межі небезпечної зони, були вже не звичайними людьми – чорнобильцями. Дивними істотами, які раптом втратили дім, землю, майно, <...>. Їх цуралися. Від них сахалися» [11, с. 89-90].

Книга розглядає сьогоденне місце людини у Чорнобилі, що передбачає такі варіанти: туристи, які бажають дізнатись історію та побачити все на власні очі; сталкери («Чорнобильські сталкери – люди, які нелегально пробираються на територію Зони, займаються таким собі екстремальним туризмом» [11, с. 48]); а також люди, що повернулись після евакуації, яких часто називають «самосели». Але, спираючись на думку Л. Костенко, книга пропонує використовувати термін «повертанці» [11, с. 90].

Окрема увага приділена рослинному та тваринному світам Чорнобилю. Звісно, як і в інших творах цієї тематики, з рос-

лин на перше місце висувається полин. Через радіацію дерева соснового лісу стали рудого кольору, який так і прозвали «Рудий ліс»: «Найбільше від радіації постраждав сосновий ліс неподалік ЧАЕС. Сосни там буквально згоріли. Навесні, коли рослини активно ростуть, їхня радіочутливість збільшується в багато разів. Тож хвоя значної частини дерев від отриманої дози стала руда, як цегла» [11, с. 92]. Щодо тваринного світу, то, окрім домашніх тварин, ставиться питання про виживання диких звірів: «...якщо люди зі сльозами на очах залишали своїх Мурок та Лисок, своїх коней, свиней, кізок і навіть бровків та мурчиків, то хто задумується про всіх тих безіменних комах, хробаків, змій, гризунів, птаство, вовків та лисиць, які просто зникли, канули в землю і не удостоїлися жодного пам'ятника?» [11, с. 19].

Не зважаючи на трагічне минуле Чорнобильської зони, наразі ця територія вважається унікальною через відновлення екосистеми, наявний заповідник, що дає можливість спостерігати за флорою та фауною: «...вона перетворилася в територію, де працюють із радіоактивними відходами та проводять унікальні наукові дослідження. У терен, де виникають сучасні арт-об'єкти, будують сонячну електростанцію, розвивають туризм і створюють найбільший в Україні Чорнобильській радіаційно-екологічний біосферний заповідник» [11, с. 25]; «Проте частіше вони потрапляють не на людські очі, а на камери фотоапаратів, що їх на території зони розставили біологи. Природа бере своє, кажуть науковці, і відроджується, попри все» [11, с. 25].

Таким чином, аналіз творів Чорнобильської тематики для дітей та юнацтва сучасних українських письменників показує їх жанрово-художню своєрідність, яка виявляється як в образах авторами жанрах, так і в способах відтворення трагедії та її наслідків. Узагальнено специфічні риси цих творів показано на рис. 1.

Висновки. Для літератури для дітей та юнацтва тема Чорнобиля залишається актуальною й на сьогодні. У ХХІ ст. образ Чорнобиля асоціюється з негативними поняттями (трагедією, травмою, попередженням) та має негативну конотацію. У творах про Чорнобиль різних жанрових різновидів екофікшн і нон-фікшн ставляться такі основні проблеми, як-от: причини та наслідки аварії, евакуація населення, полишення тварин напризволяще, психічні травми від пережитого, забруднення великої кількості територій, відповідальність людини перед природою за свою діяльність та ін. Основні образи, що поєднують різноманітні твори цієї тематики в цілісну систему, є такі: місто Чорнобиля, Прип'ять, ЧАЕС, ліквідатори, полин, атом, радіація, опромінення, тварини, що залишилися в Зоні тощо. Можна сказати, що Чорнобильська катастрофа змінила вектори відтворення теми взаємовідносин природи та людини в українській літературі з «до» трагедії на «після» неї. Якщо «до» людина була ніби «власником» довкілля, мала віру у власну всемогутність, то «після» природа показала свою силу – навіть попри велику кількість радіації почала відновлюватись, а людина втратила змогу втручатись, ставши спостерігачем. Осмислення наслідків аварії на Чорнобильській АЕС для людей і природи веде до розуміння значущості формування екосвідомості майбутніх громадян України. Такі твори допомагають зберегти пам'ять про минуле власного народу, уникнути помилкової думки щодо всемогутності людини у природному царстві, брати відповідальність за власну діяльність, прагнути до екологічно свідомого життя.

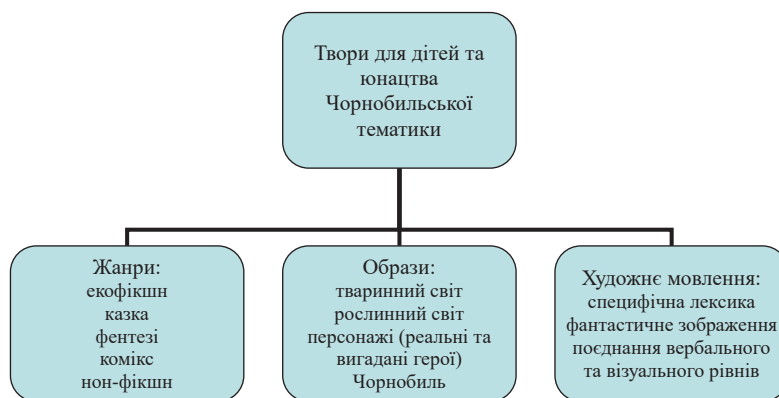

Рис. 1. Жанрово-художня своєрідність творів про Чорнобиль

Література:

- Варданян М. Літературна географія ілюстрованих дитячих книг (на матеріалі українських творів та перекладів ХХ-ХХІ століття). *Географія і текст: літературний вимір*. Колективна монографія. Харків, 2022. С. 17-40.
- Vardanian M. Reading the Chernobyl Catastrophe Within Ecofiction. *Children's Literature in Education*. 2022. 53. Pp. 1-17.
- Романенко О. Ми і Чорнобиль – протистояння реалізмів: західний прагматичний vs українських поетичний. *ЛітАкцент*. 2019. URL: <http://litakcent.com/2019/06/20/mi-ichornobil-protistoyannarealizmiv-zahidniy-pragmatichniy-vs-ukrayinskih-poetichniy/>
- Гоцинець І. Контекстна семантика асоціату час у мові поезії чорнобильської тематики. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2018. С. 120-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2018_2018_14
- Голубовська І. В. Трагедія маленьких українців у збірці Євгена Гуцала «Діти Чорнобиля» (до 80-річчя письменника). *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару) / За ред. К. Я. Климової*. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 90-93.
- Шевчук М. С. Чорнобильська тема в сучасній українській літературі. Поділля. *Філологічні студії: збірник наукових праць*. Хмельницький, 2022. Випуск п'ятнадцятий. С. 128-134.
- Андржеєвський А. Чорнобильський пес Аксель. Київ: Гамазин, 2019. 92 с.
- Мухарський А. Кістяк з Чорнобиля: містична казка для дорослих дітей. Гайсин: Видавництво «ТУТ», 2022. 112 с.
- Красавцев Б. Чорнобильська ОАЗА. 2021. 6 с.
- Міхаліцина К. Квіти біля четвертого / ілюстрації К. Борисюк. Київ: Портал, 2020. 48 с.
- Міхаліцина К., Дворницький С. Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи / ілюстрації студії «Serigraph». Київ: Портал, 2020. 136 с.
- Бойко Л. Документально-художня епіка Чорнобиля: погляд на два твори. *Радянське літературознавство*. 1988. № 3. С. 3-15.
- Зелеська-Онишкевич Л. Відбитки Чорнобиля в літературі. *Сучасність*. 1989. №4 (336). С. 28-38.
- Zaleska Onyshkevych L. Echoes of Glasnost: Chernobyl in Soviet Ukrainian Literature. *Echoes of Glasnost in Soviet Ukraine*. Edited by Romana M. Bahry. 1989. P. 151-170.
- Кавуненко О. Чорнобильський нерв (роздуми над книгою «Мужність і біль Чорнобиля»). *Дніпро*. 1988. №10. С. 134-137.
- Павлишин М. Чорнобильська тема і проблема жанру. Канон та іконостас: [Літературно-критичні статті]. Київ: Час, 1997. С. 175-183.
- Семерин Х. Тварина в сучасній українській прозі. URL: https://kontur.media/animal_suchukrlit
- Васильчук В. Чорнобильські повір'яння Бучі: оповідання. Тернопіль: Богдан, 2012. 56 с.
- Гуцало Є. Діти Чорнобиля. Київ: Соляшник, 1995. 104 с.
- Vardanian, M., Dyrda, I. and Kirieieva, M., 2023. Cultural memory of Chernobyl in literature and fine arts (in case of a picturebook «The Flowers beside the Fourth Reactor» by K. Mikhalitsyna and paintings by M. Prymachenko). *ACNS Conference Series: Social Sciences and Humanities*, 3, p.03003. DOI: <https://doi.org/10.55056/cs-ssh/3/03003>.

Kirieieva M. Genre-articular originality of modern literature for children and youth on the Chernobyl topic

Summary. The article is devoted to the reflection in literature for children and youth of the accident at the Chernobyl nuclear power plant that occurred in the 20th century. In the 21st century, the use of images related to Chernobyl, such as the atom, radiation, evacuation, explosion, mutation, liquidation, etc., implies warning, danger. Works of the Chernobyl genre examine the place of human in nature «before», «during» and «after» the tragedy, as well as the state of the environment, including domestic animals, wild animals, insects, plant life. For the analysis, the works of A. Andrzejewskii «Axel the Chernobyl dog» and A. Mukharskii «Kistyak from Chernobyl» were used, where the author uses a comparison of the main characters-animals that mutated as a result of radiation exposure. In the first case, fantastic animals are depicted, which were formed as a result of crossing different species, in the second – more familiar to the reader, where the Siamese boar is the most externally mutated. The works of K. Mikhalitsyna «Flowers near the fourth» and K. Mikhalitsyna and S. Dvornitskyi «Reactors do not explode. A brief history of the Chernobyl disaster» are also presented for analysis. The first picturebook has two storylines and tells the story of four generations of a family affected by the Chernobyl disaster, as well as M. Prymachenko, a representative of naive art, a resident of the Exclusion Zone. With the help of the features of the picturebook genre, the author achieves perception of the work on two levels – visual and verbal. The second book, written in the genre of non-fiction, provides a scientific explanation of events, provides scientific, historical and some biographical facts, using drawings, diagrams, graphic images, maps, etc., which greatly facilitates the perception of scientific phenomena by readers. A conclusion is made about the peculiarities of modern literature for children and youth on the Chernobyl theme: the use of symbols, violation of certain issues, understanding of the place of man in the environment before and after the accident.

Key words: Chernobyl, Chernobyl genre, literature about Chernobyl, literature for children and youth, picturebook, non-fiction.